

«Ένωση με ανταλλάγματα»; Οι εφημερίδες του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη και το Κυπριακό ζήτημα (άνοιξη-καλοκαίρι του 1964)

Αντώνης Κλάψης

Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Στο τέλος του 1963, μετά από σχεδόν πέντε χρόνια νηνεμίας που ακολούθησαν την υπογραφή των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου, το Κυπριακό βρέθηκε και πάλι στο μάτι του κυκλώνα. Αφορμή αποτέλεσε η γνωστοποίηση της πρόθεσης του προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ να θέσει ζήτημα αναθεώρησης 13 σημείων του κυπριακού Συντάγματος. Η ανάφλεξη στην Κύπρο πήρε τη μορφή της κατάρρευσης της συνταγματικής τάξης και της έναρξης αιματηρών ταραχών ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους του νησιού. Τους πρώτους μήνες του 1964, η Τουρκία διατύπωσε απειλές για εισβολή στην Κύπρο, η οποία ήταν πολύ πιθανό ότι θα προκαλούσε γενικευμένο ελληνοτουρκικό πόλεμο. Προκειμένου να αποφύγουν αυτό το –καταστροφικό για τα δικά τους συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου– οι ΗΠΑ παρενέβησαν το καλοκαίρι του 1964, αφενός αποτρέποντας τα τουρκικά σχέδια για στρατιωτική επέμβαση, αφετέρου αναλαμβάνοντας διαμεσολαβητική πρωτοβουλία για την επίλυση του Κυπριακού. Αυτή η διαμεσολάβηση πήρε, τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του ίδιου έτους τη μορφή της υποβολής των Σχεδίων Άτσεσον, τα οποία προέβλεπαν την παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα με την ταυτόχρονη παραχώρηση ανταλλαγμάτων στην Τουρκία (εγκατάσταση στρατιωτικής βάσης στην Κύπρο και εκχώρηση του Καστελλόριζου) (Συρίγος, 2015, σ. 150-179· Ριζάς, 2000, σ. 21-164· Ριζάς, 1997).

Μέσα σε αυτό το ασταθές περιβάλλον, το Κυπριακό αποτέλεσε εκ νέου αντικείμενο εντατικών διπλωματικών διαβουλεύσεων, αλλά ταυτόχρονα και έντονης κομματικής αντιπαράθεσης στο εσωτερικό της Ελλάδας. Οι εφημερίδες του συγκροτήματος Λαμπράκη, *Το Βήμα* και *Τα Νέα*, σχολίασαν εκτενώς και ποικιλοτρόπως αυτές τις εξελίξεις. Ο ίδιος ο Χρήστος Λαμπράκης δεν συνήθιζε να αρθρογραφεί επωνύμως. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε όλη τη διάρκεια του 1964

δημοσίευσε μόνο ένα ευυπόγραφο κύριο άρθρο στο *Βήμα*, στις 9 Φεβρουαρίου: επρόκειτο για τη νεκρολογία του Σοφοκλή Βενιζέλου (*Το Βήμα*, 9 Φεβρουαρίου 1964, σ. 1), ο οποίος είχε αποβιώσει αιφνιδιαστικά, εν πλω από τα Χανιά προς τον Πειραιά, δύο ημέρες νωρίτερα. Ωστόσο, είναι σαφές ότι ο Λαμπράκης διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής γραμμής των εφημερίδων του, σε στενή συνεργασία με τους πιο επιδραστικούς από τους δημοσιογράφους τους, όπως ήταν για παράδειγμα στην περίπτωση του *Βήματος* ο Λέων Καραπαναγιώτης. Εξάλλου, γενικώς τα κύρια άρθρα γνώμης των εφημερίδων του συγκροτήματος κατά την εν λόγω χρονική περίοδο δημοσιεύονταν ανυπόγραφα, αντανakλώντας τη γενική τοποθέτησή τους στο πλευρό της κυβερνώσας, μετά τον θρίαμβό της στις εκλογές της 16ης Φεβρουαρίου 1964, Ενώσεως Κέντρου.

Εν όψει αυτής της εκλογικής αναμέτρησης, η Ένωση Κέντρου με αρχηγό τον Γεώργιο Παπανδρέου είχε ανοιχτά καλλιεργήσει στην κοινή γνώμη (και ακόμα περισσότερο στους ψηφοφόρους της) την προσδοκία ότι θα μπορούσε να επιτύχει μια ενωτική λύση του Κυπριακού. Απηχώντας αυτές τις αντιλήψεις, σε πρωτοσέλιδο κύριο άρθρο της 3ης Ιανουαρίου 1964, *Το Βήμα* τασσόταν αναφανδόν υπέρ της αναθεώρησης των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου. Σημείωνε, ωστόσο, ότι αυτή η εξέλιξη δεν μπορούσε να επιτευχθεί διά της βίας ή μέσω μονομερών ενεργειών οποιαδήποτε πλευράς, αλλά θα καθίστατο δυνατή μόνο μέσα από διπλωματικές διαπραγματεύσεις, οι οποίες θα κατέληγαν σε μια λύση κοινά αποδεκτή. Η λύση, κατέληγε με ρεαλισμό το άρθρο, δεν θα ερχόταν μονομιάς, ούτε θα ήταν εύκολη. Αντίθετα, θα απαιτούσε χρόνο και υπομονή, στοιχεία που επέβαλαν την επίδειξη πνεύματος μετριοπάθειας από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη – επομένως και από την Αθήνα, όπως εξίσου και από τη Λευκωσία (*Το Βήμα*, 3 Ιανουαρίου 1964, σ. 1).

Ως πρωθυπουργός, ο Παπανδρέου διατήρησε σε υψηλούς τόνους την ίδια ρητορική υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, διαβεβαιώνοντας κατ' επανάληψη ότι μια τέτοια, ευνοϊκή για τα ελληνικά συμφέροντα και σύμφωνη με τις επιθυμίες της ελλαδικής και της ελληνοκυπριακής γνώμης, διευθέτηση του Κυπριακού ήταν στη δεδομένη συγκυρία εφικτή. Αυτή την αισιοδοξία αναπαρήγαγε με τρόπο ιδιαίτερα παραστατικό η γελοιογραφία του Φωκίωνα Δημητριάδη, η οποία δημοσιεύθηκε στις 24 Μαΐου 1964 στην πρώτη σελίδα του *Βήματος*: απεικόνιζε την

Κύπρο με τη μορφή καραβιού που, με καπετάνιο τον Μακάριο, είχε στρέψει την πλώρη με κατεύθυνση την Ελλάδα, αφήνοντας απογοητευμένους τους Τούρκους, οι οποίοι μάταια αναζητούσαν παρηγοριά από τους Βρετανούς (*Το Βήμα*, 24 Μαΐου 1964, σ. 1).

Παράλληλα, κατηγορίες αποδίδονταν προς την πλευρά της ΕΡΕ, η οποία εμφανιζόταν, και πάλι σε εύγλωττη γελοιογραφία του Δημητριάδη, να υπερασπίζεται με πάθος τις Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου (*Το Βήμα*, 17 Μαΐου 1964, σ. 1), οι οποίες απέκλειαν την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα (όπως, όμως, εξίσου και τη διχοτόμηση του νησιού – κάτι που, όπως, μάλλον σκόπιμα παραλειπόταν από τον Δημητριάδη). Ο υπαινιγμός ήταν σαφής: μέσω αυτής της υποστήριξης, η ΕΡΕ παρουσιαζόταν να απεμπολεί την ιδέα της Ένωσης, προς ευχαρίστηση των Τούρκων, οι οποίοι απεικονίζονταν από τον Δημητριάδη δήθεν να επικροτούν τη στάση της ΕΡΕ.

Ο έτερος επιφανής γελοιογράφος του συγκροτήματος Λαμπράκη, ο Κώστας Μητρόπουλος, αποφαινόταν ότι η Κύπρος δεν ήταν οικόπεδο προς πώληση στους Τούρκους, οι οποίοι φέρονταν να διαμαρτύρονται ότι τον Φεβρουάριο του 1959 στη Ζυρίχη ο Έλληνας «κουμπάρος» (εννοώντας τον Κωνσταντίνο Καραμανλή) τους είχε δώσει διαφορετικές υποσχέσεις (*Το Βήμα*, 7 Ιουνίου 1964, σ. 1). Η διατύπωση αμέσων ή/και έμμεσων κατηγοριών προς τον Καραμανλή ότι είχε μειοδοτήσει στο Κυπριακό υπογράφοντας τις Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου, βάσει των οποίων ιδρύθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία, ήταν μία από τις μόνιμες επωδούς της επιχειρηματολογίας τόσο του *Βήματος* όσο και των *Νέων* – όπως, εξάλλου, αποτελούσε κεντρική γραμμή της ίδιας της Ένωσης Κέντρου. Εκείνο, πάντως, που κανείς στον χώρο του Κέντρου δεν ήθελε να θυμάται ήταν ότι ο Γεώργιος Παπανδρέου ήταν ο μόνος πολιτικός αρχηγός που κατά τη διάρκεια της συζήτησης των Συμφωνιών, η οποία πραγματοποιήθηκε στα τέλη Φεβρουαρίου του 1959 στη Βουλή των Ελλήνων, δεν τις είχε απορρίψει συλλήβδην, υπαινισσόμενος ότι ήταν σχετικά ικανοποιητικές δεδομένων των περιστάσεων μέσω στις οποίες είχαν συναφθεί και τονίζοντας ότι από την ώρα που συνομολογήθηκαν δεν ήταν ούτε δυνατόν ούτε εθνικά συμφέρον να ακυρωθούν (*Πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων*, 1959· Γεροζήσης, 1997, σ. 83).

Το *Βήμα* επαινούσε τον Παπανδρέου για το ότι είχε επαναφέρει στο προσκήνιο το αίτημα της Ένωσης, ανατρέποντας τα δυσμενή δεδομένα που είχε

κληρονομήσει από τις κυβερνήσεις της ΕΡΕ, οι οποίες, όπως σημειωνόταν σε κύριο άρθρο, «είχαν επιτρέψει στην Τουρκία να ανακτήσει εκ νέου νομικούς τίτλους επί της Κύπρου». Η ίδια εφημερίδα υποστήριζε ότι ανάμεσα στα επιτεύγματα του Παπανδρέου συγκαταλεγόταν η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης και της συνεργασίας ανάμεσα στην Αθήνα και στη Λευκωσία (*Το Βήμα*, 7 Ιουνίου 1964, σ. 1), υπονοώντας προφανώς ότι τέτοιο κλίμα δεν υπήρχε ανάμεσα στον Καραμανλή και στον Μακάριο. Ωστόσο, είναι γνωστό ότι στην πραγματικότητα η σύμπνοια μεταξύ Παπανδρέου και Μακαρίου κάθε άλλο παρά δεδομένη ήταν. Από την πρώτη στιγμή που ανέλαβε την πρωθυπουργία, ο Παπανδρέου είχε εισηγηθεί την εφαρμογή του δόγματος του «εθνικού κέντρου», βάσει του οποίου η Αθήνα διέθετε την αδιαμφισβήτητη πρωτοκαθεδρία στο χειρισμό του Κυπριακού (Παπαγεωργίου, 2000, σ. 300-301· Πετρίδης, 1998, σ. 288-290). Πολύ σύντομα, εξάλλου, ο Παπανδρέου θα ερχόταν σχεδόν σε ανοιχτή ρήξη με τον Μακάριο, όταν θα διαπίστωνε ότι ο πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν ήταν πάντα διατεθειμένος να ακολουθεί απαρέγκλιτα τη γραμμή της ελληνικής κυβέρνησης (Παπαγεωργίου, 2000, σ. 112-113).

Σταθερό μοτίβο των δημοσιευμάτων τόσο του *Βήματος* όσο και των *Νέων* ήταν ότι ο Παπανδρέου επεδείκνυε ανυποχώρητη στάση όχι μόνο έναντι των τουρκικών διεκδικήσεων, αλλά εξίσου και έναντι πιέσεων από διεθνείς παράγοντες, πρωτίστως από την πλευρά των ΗΠΑ. Αυτή η παρουσιαζόμενη ως εθνικά υπερήφانه και επωφελής πολιτική εμφανιζόταν να ενισχύει τη θέση της Ελλάδας έναντι της Τουρκίας και να αποκαλύπτει ότι οι Τούρκοι δεν έκαναν τίποτα άλλο παρά να μπλοφάρουν όταν διατύπωναν απειλές περί πραγματοποίησης εισβολής στην Κύπρο. Και πάλι, μία γελοιογραφία του Φωκίωνα Δημητριάδη συνοψιζε αυτή την επιχειρηματολογία: οι Τούρκοι φούσκωναν την πολεμική ρητορική τους (δεν ήταν, όπως αποφαινόταν ο Δημητριάδης, τίποτα περισσότερο από «αέρας φρέσκος»), με στόχο για να τρομάξουν την Ελλάδα, η οποία παρέμενε ψύχραιμη και αποφασιστική, αλλά προκειμένου να εξασφαλίσουν οικονομικής φύσεως ανταλλάγματα από τους Αμερικανούς, δεδομένου ότι ακριβώς εκείνη την εποχή η τουρκική οικονομία μαστιζόταν από κρίση που είχε εξαντλήσει το τουρκικό δημόσιο ταμείο (*Το Βήμα*, 14 Ιουνίου 1964, σ. 1).

Στο ίδιο πνεύμα, τα τουρκικά στρατιωτικά γυμνάσια που διεξάγονταν στο τέλος Ιουλίου του 1964 παρουσιάζονταν ως απλή προσπάθεια εκμείωσης αμερικανικής αρωγής προς το τουρκικό θησαυροφυλάκιο και διόλου απειλητικές για την ίδια την Κύπρο, η οποία απεικονιζόταν ως ένα καλά εξοπλισμένο και οπωσδήποτε απόρθητο φρούριο (*Το Βήμα*, 26 Ιουλίου 1964, σ. 1). Η δημιουργική φαντασία του Δημητριάδη έφτασε να αξιοποιήσει στις αρχές Αυγούστου ακόμα και τη νίκη της Σταρ Ελλάς Κορίνας Τσοπέη στα καλλιστεία Μις Υφήλιος 1964 ως πηγή έμπνευσης για την ανάδειξη των κούφινων περιεχομένου τουρκικών λεονταρισμών. Η Τουρκία εμφανιζόταν να απειλεί την Ουάσιγκτον και το Λονδίνο πως θα αποχωρούσε από το ΝΑΤΟ εάν δεν φρόντιζαν να ακυρωθεί η εκλογή της Ελληνίδας καλλονής (*Το Βήμα*, 9 Αυγούστου 1964, σ. 1).

Το αφήγημα της εθνικά υπερήφανης και ανυποχώρητης πολιτικής έφτασε, από τις στήλες του *Βήματος* και των *Νέων*, στο αποκορύφωμά του στο τέλος Ιουνίου, όταν ο Παπανδρέου πραγματοποίησε επίσκεψη στην Ουάσιγκτον, όπου είχε συνομιλίες για το Κυπριακό με τον πρόεδρο των ΗΠΑ Λίντον Τζόνσον. Παράλληλα, στην αμερικανική πρωτεύουσα βρέθηκε, για τον ίδιο λόγο, και ο πρωθυπουργός της Τουρκίας Ισμέτ Ινονού. Ήδη από τις παραμονές της μετάβασης των δύο πρωθυπουργών στην Ουάσιγκτον, οι εφημερίδες του συγκροτήματος Λαμπράκη καλλιεργούσαν στο αναγνωστικό τους κοινό την ελπίδα ότι ενώ ο Ινονού δεν θα έκανε τίποτα περισσότερο από το να το διατυπώσει παρακλήσεις στους Αμερικανούς για χορήγηση οικονομικής βοήθειας προς την Τουρκία, ο Παπανδρέου θα έθετε ευθέως το ζήτημα της Ένωσης (*Το Βήμα*, 21 Ιουνίου 1964, σ. 1· *Τα Νέα*, 22 Ιουνίου 1964, σ. 1).

Σύμφωνα με τις αναλύσεις των συντακτών του *Βήματος* και των *Νέων*, ενισχυτική των ελληνικών θέσεων ήταν η στάση που τηρούσε η Σοβιετική Ένωση, η οποία παρουσιαζόταν να ευνοεί την προοπτική της απόδοσης της Κύπρου στην Ελλάδα (*Το Βήμα*, 21 Ιουνίου 1964, σ. 1· *Το Βήμα*, 25 Ιουνίου 1964, σ. 1· *Το Βήμα*, 28 Ιουνίου 1964, σ. 1· *Τα Νέα*, 10 Ιουλίου 1964, σ. 1· *Το Βήμα*, 18 Αυγούστου 1964, σ. 1). Επρόκειτο για διαδομένη αντίληψη που επικρατούσε σε μεγάλα τμήματα της κοινής γνώμης αλλά και ιθυνόντων πολιτικών κύκλων τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο, η οποία όμως δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια αυταπάτη. Εκείνο που στην πραγματικότητα προτιμούσε η Μόσχα δεν ήταν η ενωτική λύση του Κυπριακού, αλλά μάλλον η παράταση της εκκρεμότητας, η οποία δημιουργούσε τριγμούς μέσα στους

κόλπους του δυτικού κόσμου και απειλούσε την ίδια τη συνοχή του NATO (οπωσδήποτε της κρίσιμης γεωπολιτικής σημασίας νοτιοανατολικής του πτέρυγας). Η αυταπάτη δεν διήρκεσε πολύ, καθώς τον Ιανουάριο του 1965 η σοβιετική κυβέρνηση τάχθηκε δημόσια υπέρ μιας διευθέτησης του Κυπριακού στη βάση της δημιουργίας ενός ομοσπονδιακού κράτους στην Κύπρο – μια θέση που σχεδόν ταυτιζόταν με τις τουρκικές επιδιώξεις. Τη σκληρή πραγματικότητα της διεθνούς πολιτικής θα αποτύπωνε με τρόπο εξαιρετικά γλαφυρό, αλλά μόλις τον Ιανουάριο του 1965 (δηλαδή εκ των υστέρων), ο γελοιογράφος Κώστας Μητρόπουλος, ο οποίος παρουσίαζε έναν Σοβιετικό να κρατά μαζί με έναν Τούρκο πινακίδα με την εύγλωττη φράση «NIET ENΩΣΙΣ» και να εξηγεί με κυνισμό στους Κύπριους κομμουνιστές του ΑΚΕΛ ότι στο επίπεδο της άσκησης της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής πάνω από τα συναισθήματα έμπαιναν τα συμφέροντα της Μόσχας («Η φιλία, φιλία. Το νιτερέσο, νιτερέσο...» ήταν τα λόγια που γελοιογραφική αδεία έβαζε ο Μητρόπουλος στα χείλη του Σοβιετικού πρωταγωνιστή του σκίτσου του) (*Το Βήμα*, 27 Ιανουαρίου 1965, σ. 1).

Στον αντίποδα της υποτιθέμενης σοβιετικής υποστήριξης των ελληνικών θέσεων στο Κυπριακό βρισκόταν η περιγραφόμενη ως ομόθυμη υποστήριξη που παρείχαν οι Αμερικανοί και οι Βρετανοί στους Τούρκους. Σε αυτό το πλαίσιο, η σύμπτωση της απονομής της Χρυσής Άρκτου του Κινηματογραφικού Φεστιβάλ του Βερολίνου σε τουρκική ταινία (το *Susuz Yaz* σε σκηνοθεσία του Metin Erksan) αποδιδόταν, με χιουμοριστική διάθεση, από το πενάκι του Φωκίωνα Δημητριάδη σε μεσολάβηση αμερικανοβρετανικού δακτύλου (*Το Βήμα*, 12 Ιουλίου 1964, σ. 1). Ακόμα χειρότερα, οι Αμερικανοί και οι Βρετανοί εμφανίζονταν από τον Δημητριάδη να ευνοούν τις απελάσεις Κωνσταντινουπολιτών Ελλήνων υπηκόων, στις οποίες αυθαιρέτως είχε προχωρήσει η Τουρκία προκειμένου να ασκήσει πίεση στην Ελλάδα στο μέτωπο του Κυπριακού (*Το Βήμα*, 5 Ιουλίου 1964, σ. 1· *Το Βήμα*, 19 Ιουλίου, 1964, σ. 1· *Το Βήμα*, 2 Αυγούστου 1964, σ. 1).

Αποτιμώντας τα αποτελέσματα των συζητήσεων που είχε ο Παπανδρέου στην Ουάσιγκτον με τον Τζόνσον και άλλους παράγοντες της αμερικανικής κυβέρνησης, τόσο το *Βήμα* όσο και τα *Νέα* επαινούσαν τον Έλληνα πρωθυπουργό για την αποφασιστικότητά του, για την ακλόνητη θέση του υπέρ της Ένωσης, αλλά και για την απόρριψη της προοπτικής διεξαγωγής απευθείας διαπραγματεύσεων για το Κυπριακό μεταξύ του ίδιου και του Ινονού (*Τα Νέα*, 25 Ιουνίου 1964, σ. 1· *Τα Νέα*, 26

Ιουνίου 1964, σ. 1· *Το Βήμα*, 26 Ιουνίου 1964, σ. 1). Στην ουσία, οι δύο εφημερίδες αναπαρήγαγαν πλήρως το κυβερνητικό αφήγημα για την «εθνικά υπερήφανη» στάση που είχε επιδείξει ο Παπανδρέου στην Ουάσιγκτον και για το «εθνικό ανάστημα» που είχε υψώσει ενώπιον του Αμερικανού προέδρου.

Διμερείς ελληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις ήταν, σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του *Βήματος*, απευκταίες, διότι δεν θα προσέφεραν καμία προοπτική συναινετικής λύσης, αλλά αντίθετα μάλλον θα κατέληγαν ατελέσφορες κι έτσι θα οδηγούσαν σε περαιτέρω όξυνση της κατάστασης. Βάσει αυτής της αντίληψης, η οποία απηχούσε τις επίσημες θέσεις της ελληνικής κυβέρνησης, προτιμότερη ήταν η διατήρηση του Κυπριακού εντός του πλαισίου του ΟΗΕ. Σε κύριο άρθρο που δημοσιεύθηκε στο *Βήμα* στις 30 Ιουνίου 1964, η τακτική που ακολούθησε ο Παπανδρέου στην Ουάσιγκτον γινόταν αντικείμενο κάτι περισσότερο από επαινετικής αντιμετώπισης – και μάλιστα σε αντίστιξη με την ψοφοδεή στάση που υποστηριζόταν ότι είχαν τηρήσει οι πολιτικοί του αντίπαλοι που είχαν βρεθεί τα προηγούμενα χρόνια στην πρωθυπουργία:

Εις την σκληρότητα της Τουρκικής θέσεως ο κ. Γ. Παπανδρέου αντέταξε τον υψηλόν ιδεαλισμόν και την δημοκρατικήν ανωτερότητα μιας λύσεως βασιζομένης εις τας αιωνίας αρχάς της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και του απαραγράπτου δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως των Λαών. Το θάρρος του κατέπληξε τους συνομιλητάς του και τους αντιπροσώπους του Αμερικανικού Τύπου. Και απέδειξεν ότι η εποχή των συνθηκολόγων και των εθνικών μειοδοτών, οι οποίοι έκυπταν τον αυχένα ενώπιον των ισχυρών της Γης, παρήλθε ανεπιστρεπτί (*Το Βήμα*, 30 Ιουνίου 1964, σ. 1).

Το *Βήμα* αναπαρήγαγε κατ' επανάληψη την επιχειρηματολογία του Παπανδρέου ότι συμφέρον όλου του δυτικού κόσμου – ήταν να επιτραπεί η Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, διότι μόνο με αυτόν τον τρόπο θα διασφαλιζόταν η αποτροπή της αύξησης της κομμουνιστικής επιρροής στο νησί (*Το Βήμα*, 19 Ιουλίου 1964, σ. 1). Το δίλημμα που έθετε η εφημερίδα, και το οποίο το είχε θέσει ενώπιον των Αμερικανών ο Παπανδρέου ήταν απλό: «ΝΑΤΟποίηση ή Κούβα». Με αυτή τη συλλογιστική, η Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα παρουσιαζόταν όχι μόνο ως δίκαιη και σύμφωνη με τις προσδοκίες της πλειοψηφίας του κυπριακού λαού, αλλά

επιπλέον ωφέλιμη για τα συμφέροντα του δυτικού κόσμου μέσα στο πλαίσιο της ψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης:

Διότι όταν η Κύπρος γίνει επαρχία της Ελλάδος γίνεται και αυτή αυτομάτως NATO, αφού NATO είναι ολόκληρος η Ελλάς. Ενώ οιαδήποτε άλλη λύσις που θα απέκλειε ή θα παραμέριζε, προσωρινώς έστω, την Ένωσιν, εγκλείει τον κίνδυνον, διά λόγους που κατ' επανάληψιν έχουν εκτεθή, να μεταβληθή η Κύπρος εις Κούβαν της Μεσογείου με όλας τας οδυνηράς συνεπείας που θα είχε το πράγμα διά την ειρήνην της περιοχής και ίσως και διά την ειρήνην του Κόσμου (*Το Βήμα*, 9 Αυγούστου 1964, σ. 1).

Σύμφωνα με αυτή τη συλλογιστική, η Ένωση ήταν επωφελής ακόμα και για την ίδια την Τουρκία, διότι αφενός έτσι θα κατοχυρωνόταν η τουρκική ασφάλεια, αφετέρου θα άνοιγε ο δρόμος για την αποκατάσταση εγκάρδιων ελληνοτουρκικών σχέσεων (*Το Βήμα*, 19 Ιουλίου 1964, σ. 1). Όλες οι άλλες λύσεις ενείχαν τον κίνδυνο να μεταβληθεί την Κύπρο σε εχθρικό προς την Τουρκία αεροπλανοφόρο, το οποίο θα βρισκόταν μονίμως αγκυροβολημένο απέναντι από τις νότιες ακτές (*Το Βήμα*, 9 Αυγούστου 1964, σ. 1). Κατ' επέκταση, ούτε το επιχείρημα της Άγκυρας ότι η Ένωση θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τους Τουρκοκύπριους είχε βάση, διότι αυτοί θα απολάμβαναν της ίδιας υποδειγματικής αντιμετώπισης που η Ελλάδα επιφύλασσε στις «τουρκικές μειονότητες της Θράκης και της Ρόδου», σε αντίθεση με τους άγριους διωγμούς που υφίστατο η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης (*Το Βήμα*, 19 Ιουλίου 1964, σ. 1).

Το ίδιο διάστημα, οι εφημερίδες του συγκροτήματος Λαμπράκη εκφράζονταν απολύτως θετικά για την αποστολή του Γεωργίου Γρίβα στην Κύπρο, ο οποίος πολύ σύντομα ανέλαβε την ηγεσία των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων που στάθμευαν στο νησί – έγινε αρχηγός της Ανωτάτης Στρατιωτικής Διοίκησης Αμύνης Κύπρου (ΑΣΔΑΚ). Τη μετάβαση του Γρίβα στην Κύπρο το *Βήμα* την παρουσίαζε ως προέκταση της πολιτικής που ακολουθούσε η κυβέρνηση Παπανδρέου. Ήταν μια εξέλιξη που περιγραφόταν ως υποβοηθητική της αποκατάστασης της ειρήνης στην Κύπρο, αλλά και της προώθησης του αγώνα της αυτοδιάθεσης των Κυπρίων. Και οι δύο ήταν, σύμφωνα με το *Βήμα*, εκφάνσεις των μείζονων στρατηγικών επιδιώξεων της Αθήνας:

Ως ιδιώτης επανήλθεν ο Διγενής εις την Κύπρον – αλλά η γραμμή την οποίαν ακολουθεί είναι εκείνη την οποίαν εχάραξεν ο Πρωθυπουργός κ. Γεώργιος Παπανδρέου και η πολιτική την οποίαν τηρεί η Ελληνική Κυβέρνησις και ο στόχος τον οποίον έχει θέσει είναι εκείνος υπέρ του οποίου τόσον εμμόνως έχει θέσει είναι εκείνος τόσον εμμόνως αγωνίζεται η Ελλάς. Διά να υποβοηθήση εις την αποκατάστασιν της ειρήνης μετέβη ο Διγενής εις την Κύπρον – και την αποκατάστασιν της ειρήνης ζητεί η Ελληνική Κυβέρνησις. Διά να αγωνισθή υπέρ της αυτοδιαθέσεως της Κύπρου μετέβη ο Διγενής εις την μεγαλόνησον – και υπέρ της αυτοδιαθέσεως αγωνίζεται με τόσην αφοσίωσιν και τόσον πείσμα ο [...] Πρωθυπουργός κ. Γεώργιος Παπανδρέου (*Το Βήμα*, 23 Ιουνίου 1964, σ. 1).

Εκείνο που παράβλεπαν οι ιθύνοντες της εφημερίδας ήταν ότι ο Γρίβας αφενός δεν θα παρέμενε απολύτως ελεγχόμενος από την Αθήνα αλλά συχνά θα αναλάμβανε δικές του πρωτοβουλίες, αφετέρου δεν περνούσε πολύς καιρός πριν έρθει σε σύγκρουση με τον Μακάριο. Αυτές οι δύο εξελίξεις δεν ήταν καθόλου απρόβλεπτες, εάν κάποιος λάμβανε υπόψη την ιδιόμορφη προσωπικότητα αλλά και το παρελθόν του Γρίβα. Πολύ περισσότερο εάν αναλογιζόταν τον φανατισμό, αδιαλλαξία και (πρωτίστως) την (εντυπωσιακή) έλλειψη πολιτικής κρίσης που τον διέκριναν.

Όταν πια η διαμεσολαβητική προσπάθεια του Άτσεσον βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη, το *Βήμα* υπογράμμιζε μετ' επιτάσεως την απόλυτη ταύτιση απόψεων και την πλήρη σύμπνοια που υποτίθεται ότι χαρακτήριζε την πολιτική του Παπανδρέου και του Μακαρίου ως προς τη διαχείριση του Κυπριακού (*Το Βήμα*, 28 Ιουλίου 1964, σ. 1· *Το Βήμα*, 31 Ιουλίου 1964, σ. 1). Κι όμως, μόλις λίγες ημέρες αργότερα αυτή η διατυμπανιζόμενη αρμονία θα αποδεικνυόταν εντελώς πλαστή: «Άλλα συμφωνούμεν και άλλα πράττετε, επακολουθούν δε δυσμενέσταται συνέπειαι» τηλεγραφούσε στις 8 Αυγούστου ο Παπανδρέου στον Μακάριο (Παπαγεωργίου, 2000, σ. 112-113), στη σκιά των τουρκικών αεροπορικών βομβαρδισμών στην περιοχή της Τηλλυρίας, σκιαγραφώντας έτσι το χάσμα που στην πραγματικότητα υπήρχε ανάμεσα στην Αθήνα και στη Λευκωσία.

Ο Παπανδρέου και ο Μακάριος είχαν διαφορετικές απόψεις ως προς το κατά πόσο κάποια από τις εκδοχές των Σχεδίων Άτσεσον θα μπορούσε να αποτελέσει το πλαίσιο για μια μορφή ενωτικής λύσης του Κυπριακού. Ο Μακάριος υποστήριζε ότι ακόμα και η παραχώρηση επί ενοικίω στρατιωτικής βάσης στην Τουρκία επί του Κυπριακού εδάφους αποτελούσε «συγκαλυμμένη διχοτόμηση». Αντίθετα, ο Παπανδρέου έβλεπε με μεγαλύτερη συμπάθεια την προοπτική η Ελλάδα να αποκτήσει «μια πολυκατοικίας» (εννοώντας την Κύπρο) εάν το αντίτιμο ήταν απλώς η ενοικίαση στην Τουρκία «ενός ρετιρέ» (εννοώντας την εγκαθίδρυση τουρκικής στρατιωτικής βάσης στο νησί). Έχει ενδιαφέρον ότι η κριτική που άσκησε το *Βήμα* στα Σχέδια Άτσεσον δεν εντοπιζόταν τόσο στο ζήτημα της τουρκικής βάσης, αλλά πολύ περισσότερο στην προοπτική εκχώρησης στην Τουρκία του Καστελλόριζου ως επιπλέον εδαφικού ανταλλάγματος για την εξασφάλιση της συναίνεσης της Άγκυρας στην Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Σε κύριο άρθρο που δημοσιεύτηκε στις 9 Αυγούστου, σημειωνόταν αυτή την εκχώρηση θα μπορούσε ίσως να την αποδεχθεί η ελληνική κοινή γνώμη ως το αναγκαίο τίμημα για την επίτευξη της πολυπόθητης Ένωσης. Όμως, ακόμα κι έτσι η εκχώρηση δεν έπρεπε να πραγματοποιηθεί διότι συνεπαγόταν έναν κολοσσιαίο κίνδυνο για το μέλλον: από τη στιγμή που η Ελλάδα θα δεχόταν να παραχωρήσει έστω και έναν βράχο στην Τουρκία, τίποτα δεν μπορούσε να αποκλείσει το ενδεχόμενο αργότερα η Άγκυρα να ζητούσε τη Ρόδο, τη Λέσβο ή τη Σάμο (*Το Βήμα*, 9 Αυγούστου 1964, σ. 1).

Παράλληλα, βέβαια, οι εφημερίδες του συγκροτήματος Λαμπράκη συνέχιζαν να συντηρούν την ευφορία ότι παρά τις αντιξοότητες, η Ένωση στο τέλος θα ερχόταν, διότι το δίκαιο ήταν εξ ολοκλήρου με το μέρος της ελληνικής πλευράς και το δίκαιο δεν μπορούσε παρά να επικρατήσει αργά ή γρήγορα (*Το Βήμα*, 20 Αυγούστου 1964, σ. 1). Η –όχι και τόσο πειστική και οπωσδήποτε κάθε άλλο παρά βασισμένη στον διεθνοπολιτικό ρεαλισμό– επιχειρηματολογία συμπληρωνόταν από την υπενθύμιση ότι οι τρεις μεγάλες νικήτριες χώρες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (ΗΠΑ, Μεγάλη Βρετανία και Σοβιετική Ένωση) είχαν ηθικό χρέος να σταθούν στο πλευρό της Ελλάδας, η οποία είχε συμπαραταχθεί μαζί τους, και όχι σε εκείνο της Τουρκίας που είχε παίξει διπλό παιχνίδι ακολουθώντας πολιτική επιτήδειας ουδετερότητας (*Το Βήμα*, 23 Αυγούστου 1964, σ. 1· *Το Βήμα*, 30 Αυγούστου 1964, σ. 1).

Το ναυάγιο της διαμεσολάβησης του Άτσεσον, το οποίο επήλθε στα τέλη Αυγούστου του 1964, οδήγησε σε σταδιακή μείωση της κινητικότητας γύρω από το Κυπριακό και σε αντίστοιχο περιορισμό του ενδιαφέροντος του Τύπου για τις συναφείς εξελίξεις. Ακόμα κι αν μπορούσε να υποτεθεί ότι τα Σχέδια Άτσεσον είχαν ανοίξει ένα παράθυρο ευκαιρίας, αυτό είχε πλέον κλείσει. Στη λογική της εσωτερίκευσης της εξωτερικής πολιτικής, οι εφημερίδες του συγκροτήματος Λαμπράκη όχι μόνο παρουσίαζαν ως επιβεβλημένη και εθνικά επωφελή την απόρριψη από την ελληνική πλευρά της τελευταίας εκδοχής των Σχεδίων Άτσεσον, αλλά αντιπαρέβαλαν το «Όχι» του Παπανδρέου στα διαρκή και αλλεπάλληλα «Ναι» που υποτίθεται ότι εθελόδουλα έλεγαν τα προηγούμενα χρόνια στους Αμερικανούς οι κυβερνήσεις Καραμανλή (*Τα Νέα*, 31 Ιουλίου 1964, σ. 1).

Η στάση που τήρησαν την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1964 έναντι των εξελίξεων που συνδέονταν το Κυπριακό οι εφημερίδες του συγκροτήματος ήταν απολύτως ενδεικτική του κλίματος που επικρατούσε στα ηγετικά κυβερνητικά κλιμάκια και στο εσωτερικό της Ένωσης Κέντρου. Μαρτυρούσε επίσης την εναγώνια επιδίωξη της κυβέρνησης Παπανδρέου να παρουσιάζεται ως η μόνη υπερασπίστρια των εθνικών δικαιών, σε αντίστιξη με τη φοβική και υποχωρητική στάση που, σύμφωνα με την ίδια συλλογιστική, είχαν επιδείξει οι κυβερνήσεις της ΕΡΕ. Είναι σαφές ότι η χρήση αυτής της ρητορικής στόχευε πρωτίστως στο εγχώριο και όχι στο διεθνές ακροατήριο. Από αυτή την άποψη, μάλλον είχε περισσότερο τα χαρακτηριστικά ενός μικροκομματικού ελιγμού, παρά τη διάσταση μιας καλά επεξεργασμένης και με συνέπεια εφαρμοζόμενης διπλωματικής στρατηγικής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι παλινωδίες του Παπανδρέου έναντι των προτάσεων του Άτσεσον, συμπεριλαμβανομένης της αναποφασιστικότητάς του, ενόψει των αντιδράσεων αφενός του υιού του Ανδρέα Παπανδρέου αφετέρου του Μακαρίου, να προχωρήσει στην υιοθέτηση μίας λύσης που ο ίδιος ως πρωθυπουργός είχε χαρακτηρίσει ως συμφέρουσα ενώπιον του υπουργικού του συμβουλίου. Είναι, εξάλλου, ιδιαίτερα ενδιαφέρον πως ο τρόπος διαχείρισης του Κυπριακού κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα αποτέλεσε την αφορμή για την εκδήλωση, στις αρχές του 1965, μίας από τις πρώτες ανοιχτές ρήξεις στο εσωτερικό της Ενώσεως Κέντρο (Κλάψης, 2013), με την κρίση να κορυφώνεται εν τέλει το καλοκαίρι του ίδιου έτους όταν η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου ανατράπηκε.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Γεροζήσης, Τρ. (Επιμ.) (1997). *Το Κυπριακό στη Βουλή των Ελλήνων*, τ. 3. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Κλάψης, Α. (2013). «“Ο κ. Μακάριος θα εκτελή εντολάς”. Η πολεμική της εφημερίδας *Ελευθερία* εναντίον του προέδρου της Κύπρου (Ιανουάριος 1965)». *Κυπριακαί Σπουδαί*, 75, σ. 225-241.
- Παπαγεωργίου, Σπ. (2000). *Τα κρίσιμα ντοκουμέντα του Κυπριακού, 1959-1967*. Λευκωσία: Επιφανίου.
- Πετρίδης, Π. (Επιμ.) (1998). *Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το Κυπριακό ζήτημα, 1954-1965. Ντοκουμέντα*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων* (1959). Συνεδρίαση ΞΒ΄, 27 Φεβρουαρίου.
- Ριζάς, Σ. (1997). *Το Κυπριακό στην κρίσιμη καμπή. Η ελληνική πολιτική και το σχέδιο Acheson (1964)*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ριζάς, Σ. (2000). *Ένωση, διχοτόμηση, ανεξαρτησία, 1963-1967. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Συρίγος, Α. (2015). *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Αθήνα: Πατάκης.
- Τα Νέα* (1964, Ιούνιος 22), σ. 1.
- Τα Νέα* (1964, Ιούνιος 25), σ. 1.
- Τα Νέα* (1964, Ιούνιος 26), σ. 1.
- Τα Νέα* (1964, Ιούλιος 10), σ. 1.
- Τα Νέα* (1964, Ιούλιος 31), σ. 1.
- Το Βήμα* (1964, Ιανουάριος 3), σ. 1.
- Το Βήμα* (1964, Φεβρουάριος 9), σ. 1.
- Το Βήμα* (1964, Μάιος 24), σ. 1.
- Το Βήμα* (1964, Μάιος 17), σ. 1.
- Το Βήμα* (1964, Ιούνιος 7), σ. 1.
- Το Βήμα* (1964, Ιούνιος 14), σ. 1.
- Το Βήμα* (1964, Ιούνιος 21), σ. 1.
- Το Βήμα* (1964, Ιούνιος 23), σ. 1.
- Το Βήμα* (1964, Ιούνιος 25), σ. 1.
- Το Βήμα* (1964, Ιούνιος 26), σ. 1.

Το Βήμα (1964, Ιούνιος 28), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Ιούνιος 30), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Ιούλιος 5), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Ιούλιος 19), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Ιούλιος 26), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Ιούλιος 28), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Ιούλιος 31), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Αύγουστος 2), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Αύγουστος 9), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Αύγουστος 18), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Αύγουστος 20), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Αύγουστος 23), σ. 1.
Το Βήμα (1964, Αύγουστος 30), σ. 1.
Το Βήμα (1965, Ιανουάριος 27), σ. 1.